

Programa Compartim, gestió del coneixement del Departament de Justícia

Protocol d'avaluació i orientació d'intervenció davant dels consums d'alcohol

Comunitat Psicòlegs
Novembre 2007

Justificació

- L'objectiu de les mesures privatives de llibertat es la reinserció i la rehabilitació.
- El consum d'alcohol juntament amb els altres problemes relacionats amb el consum de tòxics són importants factors productors de conductes desadaptatives i antinormatives.
- L'alcohol ha estat en molt casos un element que ha tingut un paper significatiu en la comissió del delictes tant com a factor causal com facilitador.
- El consum d'alcohol en el medi penitenciari pot un ser un element que interfereixi en el procés rehabilitador o, fins i tot, pot ser un factor de risc en la comissió de nous delictes.
- El consum d'alcohol i els problemes associats queden ocults quan el subjecte ingressa a presó arran de la no-disponibilitat de la substància.
- És en reiniciar els contactes amb el medi exterior que sovint aquest problema torna a aparèixer progressivament si no ha estat abordat prèviament.

Objectius

Trobar una metodologia comuna d'avaluació i intervenció davant:

- els consums actuals d'alcohol
- la detecció de subjectes amb història personal de risc de consum perjudicial d'alcohol

Procediment

El procediment es compon de 3 fases: detecció, avaluació i intervenció.

Fase 1

Abans de qualsevol intervenció cal detectar l'impacte del consum d'alcohol.

Aquesta detecció es fa avaluant dos nivells:

- a) Antecedents biogràfics
- b) Consum actual

En cas de compliment dels criteris especificats, s'ha d'activar el protocol d'intervenció.

Fase 2

L'activació de la fase d'intervenció implicarà en primer lloc la realització prèvia d'una recollida de dades amb més profunditat del consum d'alcohol i altres conductes addictives.

Es pot fer mitjançant una història clínica estandarditzada o emplenant l'apartat d'observacions del full de recollida dels antecedents biogràfics.

Segons la disponibilitat de temps, del nombre potencial de casos, dels objectius que cal assolir (identificar, avaluar, tractar, etc.) i de la formació dels professionals es considera convenient administrar l'EUROPASI com a història clínica estandarditzada, però també es pot administrar l'AUDIT com a instrument per diagnosticar consum abusiu d'alcohol.

Fase 3

Nivells d'intervenció. Han de ser adequats d'acord amb aquests tres criteris:

- a) Antecedents biogràfics
- b) Anàlisi del consum actual
- c) Recollida de dades amb la història clínica (EUROPASI)

Fase 1. Detecció

a) Antecedents biogràfics

Avaluació de les àrees sensibles en relació amb el consum d'alcohol:

1. historial addictiu
2. tipologia delictiva
3. salut mental
4. salut física
5. àmbit familiar
6. àmbit sociolaboral

1. Historial addictiu

Historial addictiu		Sí/No	Observacions
Antecedents de consum OH	Abús d'alcohol / Problemàtica d'alcoholisme anterior		
Antecedents de toxicomanies	Consum de drogues vinculat a estil de vida / Antecedents de drogodependències		
Altres addiccions	Consum de drogues vinculat a estil de vida / Antecedents de drogodependències		
Tractaments	Ha realitzat (realitza) tractament d'alcohol / drogues		

L'àrea serà significativa:

- Davant la presència de qualsevol ítem (excepte altres addiccions)
- En l'apartat d'altres addiccions únicament si està vinculat al consum actual

2. La tipologia delictiva

Delictes		Sí/No	Observacions
Vinculació entre el consum i el delicte	En l'època del delicte hi havia abús d'alcohol / consta en el testimoni el consum d'alcohol		
Tipologia delictiva	Delictes de violència contra les persones		

L'àrea serà significativa quan:

- hi hagi vinculació entre consum i delicte
- la tipologia sigui de violència i hi hagi consum actual.

3. La salut mental

Salut mental		Sí/No	Observacions
Antecedents psiquiàtrics	Consta diagnòstic de malaltia mental / s'han observat trets significatius de trastorn mental		
Trets conductuals	Inestabilitat emocional, impulsivitat, inadaptació		

L'àrea serà significativa quan qualsevol ítem sigui positiu i vinculat al consum actual.

4. Salut física

Estat salut		Sí/No	Observacions
Situació actual	Malalties relacionades amb el consum d'alcohol (hepatopaties, pancreatitis)		
Ús de fàrmacs	Pren fàrmacs psicotròpics que interaccionen amb el consum		

L'àrea serà significativa quan qualsevol ítem sigui positiu i vinculat al consum actual.

5. Àmbit familiar

Familiar		Sí/No	Observacions
Indicadors familiars	Historial de patiment i queixes familiars provocades pels consum		
Antecedents	S'han donat situacions de maltractes en el si de la família		

Significativitat:

- La presència d'historial de queixes familiars sobre el consum per si sol serà significatiu.
- Les situacions de maltractaments, només si estan vinculades al consum actual d'alcohol

6. Àmbit sociolaboral

Laboral		Sí/No	Observacions
Indicadors familiars	Ha utilitzat el transport privat havent begut/ consten alcoholèmies positives en conducció		
Ocupació actual	Realitza una feina de risc que pot ser influïda pel consum d'alcohol / pot significar risc per a terceres persones		

L'àrea serà significativa :

- Quan l'ítem de conducció sigui positiu.
- Quan l'ítem de realització de feina de risc estigui vinculat amb el consum actual

b) Consum actual

Aquesta avaluació es refereix a l'estudi del consum d'alcohol en les sortides de l'intern durant la seva estada penitenciària.

La informació pot provenir de l'aparició d'un consum d'alcohol en una anàlisi toxicològica, per observació directa o per altres informacions.

En tots els casos aquesta avaluació és complementària al full d'avaluació d'antecedents biogràfics.

Consum actual de l'alcohol		Sí/No	Observació subjectiva del terapeuta
Freqüència	Entre 30 i 50% controls positius		
Quantitat	Més de 0.65 (Alco-test: en aire).		
Simptomatologia	Presenta símptomes d'intoxicació greu: parla alterada, psicomotricitat descontrolada, somnolència, etc.		
Situacions de risc	Conductes antinormatives (arribar tard feina, faltar al recurs, arribar tard al centre, etc.) / provoca situacions de risc en terceres persones.		
Barreja alcohol i altres drogues	Presenta consums d'altres substàncies		
Motivació de canvi	Despreocupació, desinterès (No mobilitza recursos personals, ni mostra preocupació pel canvi)		
Actitud davant dels consums	Negació, minimització		

Significativitat de l'àrea de consum actual

- Tenir un Sí en:
 - Freqüència
 - Quantitat
 - Simptomatologia
- Si hi ha vinculació entre una de les tres primeres i alguna de les 4 segones seria indicatiu d'una major severitat.

Fase 2. Avaluació

Recollida de dades de consum d'alcohol:

- Emplenar la història clínica estandarditzada (EUROPASI).
- Emplenar l'apartat d'observacions del full d'antecedents biogràfics.
- Altres instruments (AUDIT).

Fase 3. Intervenció

Nivells d'intervenció

1. Intervenció terapèutica individual.
2. Inclusió en activitats de tractament específic intrapenitenciari.
3. Utilització de recursos externs.

1. Intervenció terapèutica individual

- 1.1. Teràpia individual.
- 1.2. Detecció de consums.
- 1.3. Seguiment social.
- 1.4. Modificació del model de vida

1.1. Teràpia individual

- Definició: la realització de sessions individuals de tractament.
- La teràpia individual la farà de tractament assignat.
- Objectius terapèutics:
 - Promoure l'expressió de l'usuari mitjançant una escolta activa.
 - Acompanyar la persona en el procés de presa de consciència del seu estat emocional i psicològic.
 - Ajudar a adquirir *insight* de l'abast de la problemàtica i les dificultats que aquesta comporta.
 - Intervenir sobre els factors de risc que han influït en el desenvolupament de la problemàtica.
 - Mobilitzar els recursos personals de l'usuari.
 - Afavorir el reconeixement dels dèficits i capacitat per a afrontar els problemes.
 - Promoure el canvi.
 - Quan es consideri convenient s'utilitzarà conjuntament amb els altres recursos terapèutics de la intervenció individual.

1.2. Detecció de consums

- Definició
 - És una eina de tractament que s'instrumenta conjuntament i coordinadament amb la resta d'intervencions.
 - Consisteix en la recollida de l'aire aspirat mitjançant l'Alco-test per detectar consums d'alcohol recents.
- Objectius
 - Col·labora en l'autoregulació dels usuaris.
 - Actua com a contenció externa.
 - Promou el manteniment de l'abstinència.

1.3. Seguiment social

- Consisteix en la realització d'entrevistes amb familiars i membres significatius de l'entorn extern del subjecte.

- Objectius:

- Coneixement de les característiques de l'entorn social, familiar, laboral, etc. de l'usuari.
- Integració dels referents significatius en el treball terapèutic amb la finalitat de:
 - Intervenir en aspectes relatius a la dinàmica familiar.
 - Promoure la col·laboració en la detecció dels situacions de risc de consum.
 - Assessorar en relació amb la problemàtica associada al consum.

1.4. Modificació del model de vida

- Consisteix en la modificació de la situació penitenciària com a contingència terapèutica.

- Objectius:

- Reduir les situacions de risc de consum.
- Evitar conseqüències negatives dels consums a l'exterior (reincidència, etc.).
- Prevenir l'escalada de consum (disminueix l'accés a la substància).

- Tipus :

- Restricció de l'horari.
- Limitació de les sortides de cap de setmana.
- Fraccionament dels permisos.
- Canvis de fase.
- Canvi de grau de tractament.

2. Inclusió en activitats de tractament específic intrapenitenciari

a) Programes específics (grupals)

b) Tractaments farmacològics:

- desintoxicació
- deshabitució

c) Altres recursos intrapenitenciaris: DAE, CAS, unitat hospitalària psiquiàtrica penitenciària

a) Programes específics (grupals)

- Es valora que és necessari i bàsic l'adaptació del tipus i intensitat del tractament a les característiques de l'intern i al moment o estadi motivacional en què es trobi.
- Són programes biopsicosocioeducatius i hi ha els programes següents segons el moment motivacional en què es trobi l'intern:
 1. programa de tractament motivacional
 2. programa de tractament intensiu

3. programa de prevenció de recaigudes

2.1. Programa de tractament motivacional

- Definició: programa de tractament orientat a la presa de consciència sobre la situació del pacient en relació amb l'àmbit toxicològic en la recerca d'un posicionament sobre la seva realitat, sent un programa previ a l'intensiu.

- Objectius:

- Coneixement de la situació toxicològica.
- Anàlisi de la repercussió de la situació toxicològica en els objectius de vida.
- Millora de la capacitat d'avaluació del pacient, afavorint la possibilitat d'elecció sobre la situació toxicològica.

- Contingut:

- contracte terapèutic
- registre autobiogràfic
- toxicologia
- tipus de tractament
- educació per a la salut
- educació en valors
- habilitats socials
- autoestima
- assertivitat
- autocontrol
- reducció de l'ansietat
- anàlisi funcional
- vivències internes en el procés addictiu
- processos de canvi

2.2. Programa de tractament intensiu

- Definició: programa de tractament de la dependència als tòxics adreçat principalment als aspectes motivacionals en relació amb l'abandonament del consum.

- Objectius:

- dotar d'estratègies els usuaris per a afrontar la seva problemàtica toxicològica
- treballar per a aconseguir progressivament assolir l'abstinència
- millorar les habilitats per a mobilitzar un canvi d'estil de vida.

- Contingut

- adhesió a la intervenció en toxicomanies
- autocontrol
- reestructuració cognitiva
- reforç personal
- processos de canvi

- prevenció de recaigudes
- iniciació a la derivació externa

2.3. Programa de prevenció de recaigudes

- Definició: programa de tractament orientat a pacients que han patit un procés de recaiguda amb l'objectiu d'ajudar els individus a anticipar i afrontar els problemes de recaiguda en el canvi d'aquestes conductes i dotant-los d'habilitats que els ajudin a afrontar situacions de risc.

- Objectius:

- Des d'un enfocament terapèutic cognitiu conductual és un programa d'autocontrol dissenyat amb l'objectiu d'ajudar els individus a anticipar i afrontar els problemes de recaiguda en el canvi d'aquestes conductes.
- Restabliment de l'abstinència en aquelles persones que es trobaven abstinents i han patit un procés de recaiguda.
- Retorn al medi on restaven inserits amb nous aprenentatges d'eines i habilitats per a prevenir noves recaigudes.

- Contingut:

- Prevenció de recaigudes
- Afrontament de problemes
- Reestructuració cognitiva

b) Tractaments farmacològics

Podem realitzar dos tipus de tractament amb fàrmacs que es faran sempre en coordinació amb l'equip mèdic:

-Tractament de desintoxicació:

- És adequat quan existeix una síndrome de dependència fisiològica i s'estima que la interrupció brusca de la ingesta pot provocar una síndrome d'abstinència greu.
- Fàrmacs en desintoxicació:
 1. Benzodiazepines: té efectes hipnòtics, ansiolítics, anticonvulsius, amnèsics i miorelaxants. Té una funció depressora de l'SNC i redueix l'ansietat derivada de la manca de substància.
 2. Clometiazole: té eficàcia en tractament i prevenció de l'agitació, prevenció de crisis comicials, té una important acció sedant.
 3. Anticomicials (carbamazepina): té efectes similars a les benzodiazepines i clometiazole, però sense potencial addictiu i amb hepatotoxicitat i mielotoxicitat.

- Tractament de deshabitació:

- Es basa amb l'ús de fàrmacs amb efectes sobre els sistemes cerebrals implicats en el desenvolupament de la dependència.

- Fàrmacs en deshabitució.
 1. Disulfiran (Antabus[®]): efecte dissuasiu per la seva reacció en contacte amb l'alcohol.
 2. Naltrexona: indicada en desintoxicació alcohòlica i en opiacis, tenint efectes sobre el desig de consum.
 3. Acamprosat: redueix el desig de consum.

3. Utilització de recursos externs

Utilització de recursos externs (CAS, CSM, AA, unitats hospitalàries de desintoxicació, comunitats terapèutiques, farmacologia, etc.).

La utilització de recursos externs es farà d'acord amb la valoració de la situació personal toxicològica del subjecte.

En alguns casos, des d'un segon grau, es podria fer ús de recursos de tractament externs.

Entres aquests casos destaquen:

- **Derivació a un CAS** (centre d'atenció i seguiment en drogodependències), des de segon grau de tractament i en el moment d'inici de permisos, com a mesura de connexió amb la xarxa externa. És un primer pas d'inclusió en el medi natural del subjecte, amb l'objectiu d'iniciar un apropament a serveis socio-sanitaris, un procés de conscienciació de la problemàtica en drogodependències, i una motivació de canvi i d'adherència a un referent terapèutic extern.
- **Derivació a una comunitat terapèutica.** En subjectes en què es valora la necessitat d'un tractament terapèutic intensiu. Aquesta decisió es pren d'acord amb diferents variables; tractaments realitzats en el passat, tractaments fracassats, gravetat de la malaltia alcohòlica, motivació envers aquest tipus de tractament, etc. També es tindran en compte aspectes relacionats amb el delictes, temps de durada de la condemna, suport familiar o social, etc.
- **Derivació a tractament extern des de la possibilitat que ofereix l'art. 100.2 del Reglament penitenciari,** és a dir, possibilitar un tractament extern diari, com ara un centre de dia o un taller terapèutic per a alcohòlics, que d'altra manera no es podria dur a terme, i que es valora com a àrea principal d'abordatge de tractament.
- **Ingrés hospitalari per a desintoxicació alcohòlica**

En altres casos, la derivació a recursos de tractament externs es farà des d'un tercer grau de tractament. Alguns dels recursos externs que es poden fer servir són:

- **Derivació a CAS.** La diferència del nivell d'utilització d'aquests serveis de tractament en un tercer grau és notòria, ja que en els CAS hi ha un ventall de possibilitats de tractament molt més ampli que les visites ambulatories periòdiques a les quals es limita en el supòsit d'un segon grau. Es poden fer servir com a eina terapèutica les teràpies de grup, els grups d'activitats específiques, la inclusió en determinació d'analítiques, etc.
- **Derivació a centres de dia o tallers d'activitats específiques per a alcoholics,** com ara el taller de marqueteria de Salut i Comunitat.
- **Derivació a centres de dispensació de metadona.** En casos de recaiguda a opiàcids, però en què la droga principal sigui l'alcohol, ja que poden dispensar la metadona gairebé immediatament, en cas que es consideri convenient, i com a mesura de tractament provisional fins que puguin ser atesos en un CAS (a Barcelona, Sala Baluart, que és un programa per a usuaris en actiu).
- **Derivació a la Unitat de Crisi de l'Associació Alba** a Terrassa, per a casos de recaiguda.
- **Derivació a comunitat terapèutica,** en casos que es consideri necessari, o per fracàs en tractament ambulatori, o per manca de factors protectors familiars o socials.

Criteris generals per a la utilització dels recursos externs:

- Quan s'hagi participat en tractaments específics intrapenitenciaris, una vegada hi hagi vinculació amb el medi extern.
- Importància de coneixement per part de l'intern dels recursos externs.
- Interessant la seva utilització una vegada hi hagi sortides a l'exterior.

Suggeriments per individualitzar les intervencions

a) Intervenció terapèutica individual

- Teràpia individual:

En tots els casos en què hi hagi significativitat en alguna de les àrees, tant del full d'antecedents biogràfics, com del de consum actual.

- Detecció de consums:

Sempre que es valori la possibilitat de consum a l'exterior.

Té significativitat en:

- Historial addictiu
- Tipologia delictiva
- Sociolaboral (conducció)
- Full de consum actual

- Seguiment social:

Sempre que l'entorn estigui rebent les conseqüències d'aquest consum
Sempre que la situació familiar influeixi sobre el consum

Té significativitat en:

- Àmbit familiar
- Consum actual (situacions de risc)
- Àmbit sociolaboral

- Modificació del model de vida

Quan sigui significatiu el full de consum actual

b) Inclusió en programes específics

- Sempre que es valori un major grau de severitat.
- Quan el problema requereixi un abordatge de tractament amb major nivell d'intensitat.

- Programa motivacional.

- Dóna positiu als ítems de freqüència, quantitat i situacions de risc i puntua positiu als ítems de motivació de canvi i actitud davant els consums..
- Puntua positiu en els antecedents de consum d'alcohol (historial addictiu i vinculació consum-delicte), i s'observa manca de reconeixement de problema.

- Programa intensiu

Quan es donin tots els supòsits següents:

- Dóna positiu a l'ítem de freqüència i al de situacions de risc (consum actual).
- Té antecedents de consum d'alcohol (historial addictiu).
- No ha realitzat tractament d'alcohol (historial addictiu). Caldrà fer una valoració de la durada, freqüència, intensitat, i efectivitat si ha realitzat algun tractament.

- Prevenció de recaigudes

Quan es donin alguns supòsits:

- Dóna positiu a l'ítem de freqüència i quantitat (consum actual)
- Més algun dels següents:
- Dóna positiu a antecedents de consum d'alcohol i a tractaments en historial addictiu
 - Significativitat en tipologia delictiva

c) Inclusió en tractament farmacològic

Serà derivat a tractament farmacològic

- Quan ho sol·liciti l'usuari.
- Quan doni positiu als ítems de freqüència i quantitat (sempre que hi hagi l'acceptació prèvia de l'usuari).

Desintoxicació

- Quan doni positiu als ítems de freqüència.
- Quan es desprengui de les observacions l'existència de dependència.
- Existeixi motivació per realitzar-la.

Deshabituació

- Quan ho sol·liciti l'usuari.
- Quan doni positiu als ítems de freqüència i quantitat (sempre que hi hagi l'acceptació prèvia de l'usuari).
- Quan de les observacions es desprengui que existeix risc de recaiguda en el consum.

3. Altres recursos penitenciaris

DAE i CAS són recursos propis del medi extern que s'han adaptat al medi penitenciari per a aquells interns en què per les característiques individuals no poden realitzar-ho en un medi menys contenidor.

Les derivacions s'adaptaran al perfil que cada un d'aquests serveis determini

Derivació a recursos externs (CAS)

Quan es donin els dos supòsits següents conjuntament.

- Que donin positiu als ítems de freqüència
- Tinguin significativitat en les àrees:
 - Salut física
 - Salut mental
 - Àmbit sociolaboral
 - Àmbit familiar

Quan :

- Hi hagi una significativitat en consum actual (només un ítem positiu)
- Tinguin significativitat
 - historial addictiu
 - tipologia delictiva